

Naàteñni

-í-ma

wεεmá

...
-

k'yáa

cèmu

2

nεé
= nεdá

NAÀTEÑNI WεEMÁ

CÈMU

2: Pòkàta déèta

guide d'écriture en langue Naténi, tome 2

2ème édition 2013

Cetá kaàn-nà

Naàteñni wemá cèmu pòkàhi sému yònà yoñhúhí bookú-dà, è ṭɔpu bòocí hi pàati weñni. Ye yoñhúhí-dà há h̄ néé m'pòkù yoñci, è dèni ci yókáma, è cáhú ci móncí. Naàteñni wemá cèmu pòkàhi mènhi baà yèhu-hí-ní, pàkú ye kú tòmú-dà, è b̄h̄ta é nì pòkàda ni wàhàma nà ni kañmá h̄ñka.

Míí-dà tee kà déètà mentà é tuñna-ní cecetá.

Ti yáá-ma è yò m̄i kú wenni péé ta meheká, yè yòn niíi-dà nií weñni de ceí-sa è kó yè yáda é néé wàhà k'yé n'coó. Yè yòn niíi-dà k'yé kó ne tuehèna yèc̄i, yááma ne de káá-ma h̄ñka. Ye kú h̄ñka-dà ti tonà-ma, ne dá yetá yè b̄h̄ta nà dekèti yoo nà yèyèdí.

Kpéñma yò: Niisudó pú tonà n den t̄ɔpa tenci.

Ti d̄d̄haà-á-ma naàteñni wàácí cèmu pòkádéètà mentà-ní. M̄i de péé-sa ta meheká è pú coó, yoo yetáma mèmà de péé-ma ta meheká è pú coó, ti mà d̄d̄haà-á-ma é múntá tuèha t̄ɔsa m̄i de k̄ó-sa ta meheká. Ti kó néé n'yò s̄mà-dà ta yeñmá cecemá, t̄ɔsa de yòn ta beñma-dà.

*Ne kúcàpa mèn̄pà dehú-pa
naàteñni wemá h̄ñka.*

Paakú D̄t̄idi weèdi 1995

A - Boòti biçhòma déèma

Boòti yòn neèmu-dà naàteñni kaṁmá nà ni wàhàma meheká, è túmà tempú-nà yeècàka wàhàma. Memá-dà tee, nàmòntàadi yaṁma yònà é tì n'non-má dédéí é neé dúú nàhidí. Mii kú meheká, ti kó túmá tóní boòti yádáma-dà nà ti kaṁmá híñka.

1-Boòti yádáma

Ne yà yáápu è yò naàteñni meheká, ti káá boòti titaḡ-dà. Ye kú dàhàka, kà né biçha pà tì yúnkúma. Ti kó túmá tóní mii kú híñka-dà, k'yé teha k'yé weka nido weñni.

* Boòti ti káá-ti naàteñni meheká

Tì yòn boòti titaḡ-dà:

- Bodakú:

Pà kù wàhù memà-dà (), è kù yún damá. A kó kù yí é n'yònà nido h́ sǐi-ma-dà mǐnti, k'á yekà ti nókú è yò: "úú" yoo "ńń".

- Còkàncòkú:

Ti pú kù wàhù wàací híñka, è há kù kàñ. Ku kaṁmá h́ n'yòn còkàncòmá-dà. K'yé n'yònà nì h́ n'àà n'cakú-ma yeègéé, k'à p'èè yáá, è bantà tǐn wòni, k'á téná è yò: Aa, mií-dá-à? yoo nn, mií-dá-à?

K'à kpèi yí còkàncòkú, è neè yentà dakú nà níkú, a kó yí-sa weñni kó n'yòn còkàncòmá-dà.

- Bonikú:

Pà kù wàhù memà-dà (), è kù yún nimá. A kó kù yí é n'yònà nì h́ n'kúhú-ma-dà è tonà: ò, ò

2-Boòti ditáma còci, kaṁmá híṅka.

Boòti ditáma còci yòn cɛmá dʒódi-dà. Hákà, cìtaṅ-dà n kó ne beka-má miì, è yáá cì kó neé ne n'sà-á-ma ti nedáma kaṁmá híṅka.

* Còku cecekú-dà héé:

a) Boòti móntí kaṁmá

Boòti móntí kaṁmá mèe té yòn cɛmá màtaṅ-dà:
- cecemá, né biḡha ti kaṁmá tì yòn t́ín wòni kùcɔ́ kùcɔ́.

K'yé n'yònà: ' ` -

Kà ne yà miya, kà né tì paṅ nà wàṅcì é t́úmá kaàn.

K'yé n'yònà: a, à, á, ì, ó, ɔ

té, yù, pí, wò, kɔ́

- déèma, né tì biḡha kaṁmá, tì tásí t́ín wòni tìdée tìdée,
nà ti fudíma.

Tì tásí t́ín wòni tìdée tìdée:

`` `` -' -' `` ` - ``' - - ' -
oó áá òà oà àì ìó èe ɔɔ áo
kádá cedí toó todà d̀hà dádì wísó t̀adi mádo

Tìdée fudíma

`` `` -' -' `` ` - ``' - - ' -
oó áá ee èe áà oà ìì àá íí
foó káá tee tèe káà toà nìì y'áá níí

- Taáma, né bicha ti kaɓmá nà ti fudíma tì pee tɪ́n wòni tìtaɗa tìtaɗa. Ne té kaàn é fudí tìdée é deɓta nà kùcɔ́.

Yohènamá:

“ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘
 ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘ ‘
 íí oòo óóó aaí ááó ààa èéí óóo
 poòo, doòo, kóoó, daadí, kónkú, nàfa, pèecí, hɔ̀ɔta

- Còku déèku-dà héé:

b) Boòti kaɓmá nà bèmbèka.

Naateɓni boòti kaɓmá yòn bèmbèka kàtaɗa-dà. Yè yònà a hɔ́ n'dikìdì-mà-dà yèhekú è nù ku bèka. Yèdi nìcɔ́ kú kaɓmá kó neé n'yòn-ń-ma bèmbèni nìcɔ́, bèmbèe-kàdée yoo kàtaɗa.

Ñte ye bèmbèka ka taɗa:

- cecedí, bodakú kpéedí (´) ———
- déèdi, cɔ̀kàncɔ̀kú kpéedí (-) ———
- taɗadi, bonikú kpéedí () ———

Tí kaàn-nà boòti nà bèmbèka.

(´)
 (-)
 ()

* Còku taáku-dà héé:

c) Boòti kamámà nà wàací.

Tí kaàn-nà yèkà menkà:

nàfa, yoñku, dodi, hǒ̀̀̀ta, pèecí, póha, néemá

() ———				hǒ̀̀̀		cí	Pó	né	má
				1		3	1	1	3
(-) ———	fa	yo ku	do di		ta	e	ha		ε
	2	1 3	1 2		3	2	2		2
() ———	nà	̀̀̀		̀̀̀	pè				
	1	2		2	1				

-Tí kaàn-nà wenòkà menkà:

Ò koò pú tahu dàkò̀̀̀di.

Bíitá hùtá ye naàma.

K'yàá de pú tǒkàá, nté a de hǒ̀̀̀mù?

() Bí tá á hú pú ká pú hú té

(-) i ko de tǒ ye ta n na ma a de kò di hǒ̀̀̀

() Ò K'yà ò tà à à dà ò mù

3-Boòti wàhàma yèka hí̀̀̀nka.

Boòti wàhàma yèka hí̀̀̀nka yòn nìiyà-dà k'yè ti tempú-nà kamámà meheká. Hǎ̀̀̀kà, yè yòn nìiyà-dà k'yè dòn dédéí, è békú wééma sàma. Nìiyà mì kó ti n'tempú-nà-sa, kà ti wàhàhu boòti sukú yèka hí̀̀̀nka, yòn yètaà-dà:

cecesá-dà héé, fomáma

déèsa-dà héé, yèka kàcò̀̀̀kà kú boòti yádáma.

taàsa-dà héé, é peha yèka, é n'tùn ka boòti é kà n'cóni cócòóká.

a) Boòti fomma

Boòti fomma yòn niŷa-dà k'yè kó nɛ́ tempa-nà nido yèka boòti wàhàma. Mii héé-sa yudí, á n'non è foñ sukú é tǔmá n'non è bekù a foñ-sa, k'yé teha a kó foñ tǐn wòni yèdi, k'á yekà ni boòti sukú. Yèdi fomma békú è yò á yí ye yèdi-dà nà fonfá.

* **Beímma: Yíi-nà yèkà menkà nà fonfá:**

néemá, yèdi, taàdi, déhá, kòù, sudi, nò,

b) Yèka kàcǔkà kú boòti yádáma.

Ye kú yèkà, yè békú tí n'yáá ka boòti dàwòni-dà dédéí, k'yé teha kà ká ti tempa-nà tòka kú boòti wààtapú. Kà ne yáá ka dawòka dédéí, yèdi nìcǔnì koò pú kó m'péé naàteñni meheká, kà ne kó hɛka ni boòti wààtapú.

Ne mɛɛ té kó hǐmá é déta-nà yèdi boòti, dà héé, ne té ni foñ é kahá foñ nà ne yáá-di, é déhá k'yèe dawòni yòn. K'yé pú yòn, kà ne té sǔkadá tòdi, háá é yó yà ne yáá-ka.

Kà miya a dòn-nà, k'á taá yeèpèèhi béka, é déhá k'yè k'áa tǔka-nà. Ye yèka nùdí yòn píta nà kàkòò-dà.

Ñte kà:

bodakú pesá (´)	còkàncòkú pesá (-)	bonikú pesá (˘)
kónkú	daadí	pèecí
póháà	cakáà	nààfa
néemá	dòdi	dòhaà
póha	mahà	dòhà
tódà	boòda	
hǔ̀̀ta	maàhà	

Yekà sukú: K'à kó peha yèdi boòti nà yeèpèèhi, miya, a kó tódá yeèpètàda mènà toó-ta-dà bodakú, é tódá tòta kà tá n'toó còkàncòkú nà tòta kà menta é n'toó bonikú. Ye wòni, k'à té tódá ye yèdi yeèpèèdi nìc̣, é nì foń nà ye yeèpèèhi. Yè yònà-ta, k'à té paḡ ta kú boòku ni hĩnka, é n'ḥn mema háá é yó yà.

K'yè yònà a káá yeèpèèhì menhì:

"kó", "dɔ", nà "nà" é kó peha nà yèdi menì, "nàńkpetedá" kú boòti. N̄te a kó neé ḥmpú:

-cecemá, a yònà é totá ye yèdi kà ní ḥn yeèpèèhi-dà.

nàńkpetedá nà ní kpe te dá

-dèèma, é tódá yeèpèèhi a yáḡ-hi é foń nà ye yèdi kpééhí. Yè kó ḳḡ:

kó: ní dá

dɔ: kpe te

nà: nà

c) Yèka cócóoká cóoma nà ka boòti kú n̄òti.

Miya yòn tòmú-dà kà mù ḍn sàma, è há tempú nà nido boòti dawòni yádáma nà ti wàhàma. Tòmú-dà k'yè yònà a kó mù paṇá, k'á n'káá mùyḡ nà wéèma k'yé teha k'á mù yà. Mù ḥ m'békú á peha yèka kà ká yà-á-ma-ḥ ḳònà ṭadi, ye wòni é neé mù cetá. Mènka kó m'péé-ka boòti dawòni, k'á kà m'pèni cócóodí, mènka ceń-ka, k'á kà paḡ ka kú cócóoká, háá yó yà.

Yèka ne kó tóo-ka weñni, kà n'eè paḡ sukú, ne pú kó haṭa cócóoká píta nà kàkòdi. Ye yèka píta nà kàkòdi, ti ne ḳḡ-kà-ní è yò kà kó ne tempa-nà yèka boòti pehàpu, ye cócóoká kó n'sáápu-dà nà ye boòti bookú weñni.

4-Bodakú mèn̄kù h̄j n'cámú-ku "yeècènká" nà "ma" tukanáma pesá.

Kà "yeècènká" nà "ma" tukanà, bodakú kùc̄j̄kù-dà h̄j m'péé ye tukanáma c̄̀nci c̄̀c̄̀j̄ kú h̄̀n̄ka, é n'cámú. N̄i p̄̀c̄̀j̄ h̄j t̄̀ni ye pesá é kù yèkà-á-ma, p'áá bá n'yáá pà kó kù wàkàmà. Ye w̄̀ni-dà p̄̀c̄̀j̄ h̄j h̄̀n̄-má c̄̀ku màd̄̀éé, ye yeècèntí w̄̀d̄̀ènd̄̀ènf̄a, k'yé teha kà pá kù w̄̀ta. Kà t̄̀p̄a mempa té m̄̀n̄ka ye f̄̀n̄i, è té cemá cehèna ye yeècèntí w̄̀d̄̀ènd̄̀ènf̄a boòku.

Ti kp̄̀i n̄i w̄̀n̄i é n'yáá è yò kù h̄j m'péé-ma tukanáma màc̄̀j̄ kú pesá, é n'k̄́j̄ t̄̀m̄a pesá.

- Tukanáma kù h̄j n'k̄́j̄-ma kú pesá, n̄te ti kó mà n'w̄̀hu-má:

Yohènamá:

Kúúdi yò̀n̄-ma-dà.

A c̄̀d̄̀haà-ma pà p'áa p̄̀i-ì?

Ò pú deháà-ma yenì.

N nānci-má, pà p'èè n'̀̀̀ dontà-ní-i?

Kàadi-dà-ma pà taá-ma è kó don-ní k̄̀n̄ti.

- Tukanáma kù h̄j m'péé-ma kú pesá, n̄te ti kó n̄é mà n'w̄̀hu-má:

Yohènamá:

Kúúdi yò̀n̄-ń-ma n̄èmu.

Ò naa-á-ma.

P'èè p̄̀d̄̀-á-ma.

Ò teháà-á-ma.

Pà yon-ń-ma ye niyà.

Ye poòd̄̀ yò̀n̄-ń-ma naàma.

B E M M A

1- Foń-nà bootì mentì é dètá yèka mènka kú boòti-dà.

- ' - ; ' ' ' ; ' - - ' ; - ' ' ; ' - ' ; - - ' - ; - ' ' - ; ' ' ' -

2- dètá-nà yèkà menka kú boòti, é kà wàta naàteñni boòti bèm̀bèka ka ṭàka híñka:

kucaa, wann, yijfa, yidi, kanta, yeheku.

3- Peha-nà yèka mènka kú boòti kó n'yòn-nà-ka yèkà menka, é kà nókáná ka f̣̀di.

kucaa, wann, yijfa, yidi, kanta, yeheku.

B - Tukanáma

Tukanáma ti kó déhá-ma miì kó n'ncò-nà mèmà pakú-ma-dà yeècènká nà niitakadáka còhòka, é yídá yeèwòka nà kpéésá ṭakadáka còhòka, è há deñta nà tukanáma mèmà deu-má.

1-Yeècènká tukanáma nà niitakadáka

Kà niitakadáka «ò» nà «a» péé yeècènká yìhika, tukanáma ḥ́ néé pańá-ma. Ye wòni kà ti kpèi, ñte ti kó yè wàkàma.

Yohènamá:

Pà béd'aa módì.

(Pà bédì è a módì.)

ò yíd'aa dákáti.

(ò yídí a dákáti.)

Nañc'oo poòo.

(nañci o poòo)

Deèd'òò ḳ̀j̣̀!

(Deèda òò ḳ̀j̣̀!)

Pà dèt'òò cetà wèi-sa.

(Pà dètà ò cetà wèi-sa.)

2-Yeèwòka «dà», «nà» nà «te» tukanáma nà kpéésá ṭakadáka «o» nà «a»

Tukanáma m̄e té h̄j̄ p̄áá-ma, kà «o» nà «a» péé «dà» yoo «nà» yìhika. ñte yè h̄mpú:

Yohènamá:

ò yoò pení n'òo podò.	(ò yoò pení nà o podò.)
F̄j̄n̄-d'òò yíí-ní.	(F̄j̄n̄-dà ò yíí-ní.)
N'aa báaa, ne yòn-ń-ma.	(Nà a báaa, ne yòn-ń-ma.)
A màa-d'aa penti.	(A màa-dà a penti.)
Pà t'òò podí-ma.	(Pà té ò podí-ma.)
ò t'aa wei.	(ò té a wei.)

3-Tukanáma m̄emà deu-má

Tukanádeumá meheká, nīya yètāa-dà h̄j̄ tukaná. Ye kú tukanámà kú bookù, kó neé p̄áá-ma k'yé n'yòn yèka c̄j̄di yoo k'yé p̄áá ye meheká kà yeèwòka é n'yòn kàdéé nà nīt̄akadádi, yoo k'yé p̄áá kà yeèc̄ntí nà yeèwòni nà nīt̄akadádi é m'péé ye meheká, yoo k'yé p̄áá kà t̄òsa t̄òsa é m'péé ye meheká.

a) Tukanádeumá, yeèc̄nká nà t̄òsa t̄òsa

Mà h̄j̄ t̄íkaná nīya d̄óódi-dà, kà ti k̄óó yàma kà tí n'tonà nīya yèc̄j̄. Ñte yè h̄mpú:

Yohènamá:

Pà béd'aa módi.	(Pà bédi é a módi.)
Deèd'òò k̄j̄j̄.	(Deèda é ò k̄j̄j̄.)

b) Tukanádeumá, yeèwòka nà niitakadáka

Ma meheká yeèwòka h̄y n'yòn kàdée-dà, niitakadádi n̄ic̄y, yoo yé n'yòn niitakadáka kàdée, yeèwòni n̄ic̄y.

Yohènamá:

K'òá pú yáá pà k'òò c̄gdí-ma. (Kà ò há pú yáá pà kó ò c̄gdí-ma.)

F̄j̄n̄-dà tee k'yóò (k'yéò) kòù. (F̄j̄n̄-dà tee kà yé ò kòù.)
ò n̄i tepú-dà k'yàá neé t̄ka. (ò n̄i tepú-dà kà yè há neé t̄ka.)

Né yekà sukú:

Ti pú h̄in̄ tukanámà ti ne bekáa-mà wenni, bá k'yè d̄ósí k'yé n'yòm̄pu ne baà yònà é w̄àta mema kú bookú-dà. Áà, m̄i kó ne tempa-nà-sa w̄h̄ama meheká nà kam̄má, mií-dà ne yònà é tódá-ma.

c) Yèka tukanáma deumá

Kà kà yà kàtāa, kànàhì è tukanà, ti toò-sa-dà tukanáma deumá. Mà mèe yòn c̄má màdée-dà.

- Yèka é tukaná kà yeècèntí nà yèdi tòdi kú yóodi é deñta. Ye kú tukanámà, ñte ne té kó mà w̄kàma.

Yohènamá:

h̄an̄kómú + d̄ei + méékp̄ñta ⇒ h̄an̄kondèitá
n̄ido + takadá + yèdi ⇒ niitakadádi
naama + yàà + n̄ido ⇒ naàyàdo

- Yèka tukanáma, kà yèdi mónní é cetá kà tɔ̀̀di é dehta ñte ne m̀̀e té yònà é mà n'wàhu-má:

Yohènamá:

Poòo + kàdi + daapá ⇒ pokàdi-daapá
naàma + yàà + wañni ⇒ nayàà-wañni
poòo + cɛnta + bíitá ⇒ pocɛn-bíitá

B E Í M M A

1- Dètá-nà mìi kó neé tukaná-sa é kɔ̀̀ɔ̀:

N'òò; t'áa; kaàcáho; nàkàcɛnto; k'yáa; pocoho; péε-tɔ̀̀ntɔ̀̀mma;
fànkà-mànci; paá-n'òò kɔ̀̀ɔ̀; kɔ̀̀kàtónkàdi.

2- Dètá-nà mìi kó tukaná é kɔ̀̀ɔ̀-sa:

Té + ò = ...

Deèda + é + ó kɔ̀̀ɔ̀ =

Kà + yè + há =

Hàmú + dɔ̀̀kú + bíiká =

Nòòka + dii + weèdi =

C - Yèka fiitamá

Yèka fiitamá yòn niyà-dà mìi hɔ̀̀ m'pakú-sa pòkàbíimá a wààhu-má kú híñka béékú. Ye pesá, bòòdi hɔ̀̀ n'koò kɔ̀̀ɔ̀, k'yàá n'hɔ̀̀tá a cetá yèdi wààtapú è há mu pú nì yà. Ye kú niyà kú bookù, ti yònà é n'yáá-ma ti té k'èè wàta-má nà ti kó sɔ̀̀kadá-ma kú bookú wenòdi.

1-Yèka mónká kú fiitamá

Yèka mónká kú pesá-dà ye fiitamà kó neé paá-ma è yáá menka káá yuùka nà yóòka. Ka yuùka nà ka yóòka tukanása pesá-dà, bá kà ti té kó kà fita, ti yònà é kà fita-má. Kà ti mènè fità yèdi, ye wòni kà ti té paá tukanáfa (-) ni yudí nà ni yódi còhòka mìì bekú-sa è yò ni sàni do.

Yohènamá:

Kà n de yáá è yò a pení, è yenì n pèdà nàmò-ni.
Pà taá kàadi, é tèi k'ó don-ní kùdáa-na, nà cená, nà tòsa tòsa.

2-Yeècènká nà tòsa tòsa fiitamá

Yeècènká nà tòsa tòsa mìì kaá-sa, wàhàma meheká ti pú yòn'èè fita, mìì tee-sá mii pú káá yuùka nà yóòka. Ti pòkàbíimá béékú, kà bòòdi pú kadí è k'èè n'sàho, kà ti té tóní f̀di é tènì cetá kódifá tòfa kú hí̀nka.

Yohènamá:

- Sèg̀pó mu pú
cèháà o yònku.
- Weèdi kùmú ti kó
n'nòó é taá c̀nku Paakú.

D - Yèka kàcɔ́ kú békànamá

Yèka weñni pú yòn. Bá mènì dèè-di káá-ma nì tonàpu, nà ni cèmu nà ni paṅáma. Ye kú híṅka-dà ti kpèi-má né n'káá yááma yèka weñni híṅka, k'yé teha kà ka yádáma nà ka cèmu nà ka paáma nà ka wàhàma dá ne dɔnka-nà.

Yèka yòn boocí cìdèé-dà:

- Mènkà takù-ka nìdo, neemu yoo notá, ti toò-ka «yeèmónká».

- Nà mènkà kɔ̀nì-ka cèmu sáàdi, ti toò-ka «yeècènká».

Ka wenni baà yòn yèka-dà nà naàteñni, àmá ka tɔnà há pú péé. Yèkà ti kà kɔ̀kà, yèni tɔnà kà paḱú-na kú meheká-dà.

1-Yeèmónká kàcɔ́ béékàma

Yeèmónká yòn cɛmá màdèé-dà:

- Mènkà pú békàni-ka ka cɔ̀ɔ̀di bá wòni mènì dèè

- Nà mènkà hɔ́ neé békàna-ká ka cɔ̀ɔ̀di.

Mìi suu-sá ye meheká, kà békàna yoo kà pú békàna ka cɔ̀ɔ̀di, kà tonàpu pú hɔ́ cehàna.

Ñte mènkà békàni-ka ka cɔ̀ɔ̀di hɔ̀mpú.

- Nìdo ⇒ nìi

- Niiyá ⇒ nìiì

- Daadí ⇒ daá (daàa)

- Niyà ⇒ nìi

Yohènamá:

Nìi menñ tá? Nii-dà ò déhà.

Niiì-dà k'yè pú sudi. N pú yáá ye nìiì-ní.

Daá m̀m̀ni-dà a t̀eni-má-ní?

Yè híṅ daàa kàdèè-dà nà n p'áa déhà-ma?

Kà ti cós sukú, ti kó n'hǒtà yeèmónká mènka hǒ deñta-
nà-ka yeèpèhì menhì: «di», «do», yoo «ya», ka kú pesá-dà ye
nii pākú-ma, àmá ka wenni há pú deε. Kàcǒ péé-ma k'yèe kú
paámà pú kpeni sàma ka pesá, menka, ti té kó kà wàta ka
deumú sáma-dà.

Kà tǒka péé, è té neé békàna ka cǒǒdi, kà ka boòti nà kà
tonàpu pú n'cehèná. Ye kú yèkà bookù, ka yuùka hǒ n'wàhù
nà wàhódífa fàcǒ-dà, fà mèe hǒ n'yòn bookú kùcǒ-dà. Ka
béékàma meheká, menfá-dà hǒ hìn yèdi boòti cǐmá nùdi, k'yé
teha kà fá tì toó.

Ñte ti toòpu:

K'yé n'yònà:

- «daàka»: Ni boòti yòn titaǎ-dà, kùcǒkù pú tùn ku tǒkú è kù
yònà. Ni béékàma meheká nì kó hìn: «daàa».

nìdo ⇒ nìi

daàka ⇒ daàa

tǎdi ⇒ tǎǎ

niiya ⇒ niii

niiyà ⇒ nii

weèdi ⇒ weèdi

kààdi ⇒ kààdi

2-Yeècènká kàcǔ béeékàma

a) Yeècènká paáma yònà yeèmónkà kpéémà-dà, è káá mènká pú béeékú-ka nà mènká béeékú-ka. K'yé n'yònà yeèmónká hǔmpú, ka béeékàma nà kà bá béeekamá meheká, kà tonàpu yoo cèmu kà kǔnì-pu pú cehèni.

Mènká kú bookú mà hǔn, dà hee mènká mèe té hǔ deñta-nà-ka yeèpèhì menhì: «da», «di».

Ka béeékàma wòni mèekà, ka yudí waàhódífa mènfa hǔ yè m'pée-fa, hǔ hǔn còku màdée-dà é toó ye yèdi boòti. Àmá, ka weñni há pú mà hǔn.

Ñte ti toòpu:

- tadí, hǔ béeéka é hǔn:	taá
- yedáà, hǔ béeéka é hǔn:	yeéè
- nedá, hǔ béeéka é hǔn:	neé
- deèda, hǔ béeéka é hǔn:	deèe
- taàda, hǔ béeéka é hǔn:	taàda
- tiǔdá, hǔ béeéka é hǔn:	tiǔdá

Yohènamá:

ò taá kàadi.

N pú kó neé tèni.

ò yeéè badà memà é dontá dawéèku?

Taàda a taà-sa caadí meheká.

Deèe-ní a kpèi-sá.

Né yekà sukú:

Ti kpèi n'yò: Ne wemá meheká, k'yè yònà yèdi bédì, wàhàma meheká ne kó neé nì wàta-á-ma é nì békàna. Kà nì pú tehú béemú wemá meheká, ne dá yetá nì paá nà nòtì é nì békàna wàhàma meheká.

b) Yeècènká tòka péé-ma è té deñta nà yeèpètàdà mentà «nà». Ka meheká, kàdée-dà cèhèni. Nte kà hmpú:

- tonà ⇒ toò

- paaná ⇒ paá

Yohènamá:

ò toò ti pú yáá-ma.

A hín tí paá ba?

BEÍMA

1- Détá-nà yekà menkà kó bééka é kój-sa:

yeda, daàka, paaná, niyà, fídí, hódí, bédá, boèda, tódá, bádí, wódo, m̀do, yeèda, s̀di.

2- Paá-nà wenòka nà ye yekà hínkà kpéékà kú béemú, k'yé n'yònà: Ò yeèè f̀nku dipú. Ò kù cí-ma.

E - Békàma boocí naàteñni meheká.

Naàteñni meheká, ti káá békàma boocí d́ódi-dà. Màćj péé, ma békàma meheká, a pú h́j n'yáá a békú-sa yòmpu. Kà tòma péé, ma meheká k'à té yè n'ỳda yáápu. Ye kú hínka-dà ti kó cóa-ma ti békàma weñni, kà má n'ỳòn cócóoká kàdée, ye ẁni é déhá bá mèmà dèè, ma cèmu yòmpu.

1-Békàma è pú yáá yècèè a békú-sa hí̀nka

Mà yòn békàma-dà a h́y béka-má, è kpèi yádá yècèè a de pú yáá-sa. Mà m̀e yòn boocí cìtaḡ-dà:

- A h́y béka-má kà ma t̀nàma é n'yòn nà weǹdi
- A h́y béka-má kà ma t̀nàma é n'yòn "àà / ùù"
yoo "àà / ùù"
- Nà békàma kà ma t̀nàma kó n'yòn "ùù" s̀àdi
yoo weǹdi.

a) Békàma kà ma t̀nàma kó n'yòn nà weǹdi.

Mema békú nà yeèwò̀hi-dà, kà ma t̀nàma m̀e té n'yòn nà weǹdi.

Yohènamá:

- A kódí ya?
- Mmónya-dà?
- Pà hí̀n ba?
- Wodà pà yí-ní?
- Badà h́n mema?
- Ní nì dontá nkèè n dá nì dontá?

b) Békàma kà ma t̀nàma kó n'yòn "àà / ùù"

yoo "àà / ùù"

Ye kú békàmà-ní, k'̀a t̀nàma pú héé "àà", mà kó n'héé "àà"-dà.

Yohènamá:

- A kódí-i?
- Nè dehàà-à?
- Ò tà béékú-u?
- Pà c̀dí ye wódo-o?
- A dań-n?
- Ó yèdi-ì?
- Pà taá káńta-a?

**c) Békàma kà ma ténáma kó n'yòn "ùù"
yoo wenòdi sáàdi.**

Ye kú békàmà mehekà, k'yè yònà pà békú-sa pàná-á-dà, ye ténáma h́ n'yòn wenòdi-dà. K'yè mèe pú pàná, k'yèe ténáma té n'yòn "ùù" sáàdi.

Yohènamá:

Ò pú dii-aa?
Ò pú tèn'aa?
Ne kún-aa?
Ne pú kó'd'áa?
A pú yedáà-àà?

2-Békàma è yàa yáápu a békú-sa.

Ye kú békàmà mehekà, mènèn békú-ko yàa yáápu-dà mìì pàà-sa è h́ baà békú è kó déhá k'òo yááma yòn móma-dà. Ma bookú yòn cémá mànàhì-dà:

- Békàma a h́ béka-má k'yàà dii.
 - Békàma mèmà pú békú-ma ténáma.
 - Békàma k'à yáá nà móma è yè neèmu pàná, yoo a maàhu nà mu pàáma.
- Nà békàma a yònà é n'téni-ma "ùù" sáàdi.

a) Békàma a h́ béka-má k'yàà dii.

Ma meheká, ye yaàn pà h'ùù caka yècèè-dà, k'ò yè yàa yáápú yoo k'ò yè yàa yekàpu, k'yàá t'òò dii yoo y'òò nòò-nà dékádáma, ye wòni k'ò té mà béka.

Yohènamá:

Pà pení dó?

Ò tèn'a?

Tà cemà cèn-a?

Yè kúú-á

b) Békàma mèmà pú békú-ma ténáma.

Ye yañn h́ yà yáápu-dà ye niìya yòmpu, è há té n'kpèi èè caka é wétá o békàma. K'yé n'yònà k'yèè niìya p̄anà, ò kó béka é n'yònà yè pú p̄anà-ma-dà. K'yè yònà yè m̀èè pú p̄anà, k'ó béka é n'yònà yè p̄anà-ma. Ma m̀ehéká, ye yañn pú h́ m'békú á ò téná m̀còmà.

Yohènamá:

- K'yèè niìya p̄anà:

A m̀èè pú d́ó-ma?

Nà yè wekáà-ma a pú dii-má?

Ò pú yeè-ma nkéè?

- K'yèè niìya pú p̄anà:

Bó! A m̀èè taá-ma t̄òòku é k̀ù-ní d́édéí dó-ò, n'kéè ba?

F́j́n-dà ò fuei, n'kéè?

A m̀èè deháà dò-ò?

c) Békàma k'à yáá nà ḿoma è ỳ ye ǹèmu p̄anà
yoo a maàhu nà mu p̄áma.

Kà p'àà békáà ye kú békàmà, ẁni nìc̄ k'à kpèi a kó téná-ma, k'à m̀èè pú kpèi, k'á n'yòn ẃamu.

Yohènamá:

P'àà yí k'á yede-è?

A yedéè óò poté-è?

Pà dèn-ìì?

Nɔ̀dì kúú-ìì?

Pà p'óò kɔ̀ɔ̀-è?

*** Nɔ̀tì kɔ̀ɔ̀mà màcɔ̀mà nà yeècènká.**

Ye kú nɔ̀tì kɔ̀ɔ̀mà baà yèhu-ní yeècènká meheká-dà, hákà mà pú yònà tɔ̀mà. Mà cèhèni yeècènká wàdèndènci-dà.

Yohènamá:

Tehe-è!

Dii-ìì!

Kàhé-è!

Kaàn-ìì!

d) Békàma kà ma ténáma kó n'yòn "ùù" sáàdi.

Ye kú békàmà hɔ̀ n'kòdì paáma mèmà yà paápu-dà k'yèe yàn mà n'àà yà cakàpu-ho. Ye kú hí̀nka, a kpéemá kó n'héé á n'ténì "ùù"-dà sáàdi.

Yohènamá:

Pà pú kèì n'òò dɔ̀dò-ò., k'ó cemá tukàda.

A pú yedáà tú̀pu dò., yè cènkaà k'aa bíítá yóu?

Màmàku pú dań ku fɔ̀di è há nítá kpèèpu bíídí-i?

BEMMA

1- Nté ne kó wàkàmà-dà békàmà memà?

* Ye yañn pú yáá yècèè ò békú-sa híńka, àá kpèi yá dá kà:

- Sàbí dii cèèpu.
- Nìdo kódí kààdi.
- O bíitá dètà beéma.
- O pòdo yedì yoo ò pú yedì.

* Ye yañn yáá-ma è yò ye niìyà pàná. Nte ò békú-sa:

- Sàbí dii cèèpu.
- K'òo bíitá dètà beéma.
- Kà pà pà cakáà è yò pà koò dá tèni.

2- Nté ne kó wàkàmà-dà békàmà memà?

Yè dii ye yañn-dà:

- Pà yedáà-ma.
- O dópo kpíi-má
- O nòodi kúú-ma hamú.
- N pú ban-má.

F- Nté pà hó hìmpú é kpáńtá pòkàwàhò mónń?

Ti naàteñni meheká, pòkàwàhàpa mu pú wehi. Ti weñni, ti kàà pèhènta còku-dà ti kó yèè-ku é nées mà n'yòòn-nà. A neè tíj wòni è kàà a bookú wemá, è non è mà wàhu, yè kaá a wàhàma meheká, a kó hìmpú-dà kà tòdo a kaàn, k'óá yekà k'yé n'yòònà a ò weì-ma k'òà mádí. Pòkàtà mentà kú meheká, ti mu pú kó cì déhá ci weñni, àmá cèma-dà é n'ceí-nà tóhí.

1-A mónń yááma, a bookú híńka.

- A yááma yònà é n'wehi-í-ma a bookú híńka, ku paáma nà ku wàací cèmu híńka.

- Tòdòma, a yònà é n'nɔn è mà wei-í-ma dédéí, k'yé teha kà tɔdò wei yoo ò wàhàà k'yè pú coó k'á neé n'yáá. A pú yáá tɪ́n wòni ye kú niyà wenni, a mu pú kó neé hɪn pɔkàwàhɔ mónn.

2-Wahàsumá còci.

Wahàsumá còci a kó tuùna-cí é wahà kà nìd'áa kaàn é yekà sukú, cì yòn cìtaà-dà:

- Cecekú-dà héé: Wemá cetádi.

- Déèku-dà héé: Wemá pidádi.

- Taáku-dà héé: Wemá kòùdi.

a) Wemá cetádi.

Miyà, a mu pú hɔ caka ye wemá yòmpu yoo mì paà-sa. Ma dúùdí-dà ye pesà. A hɔ denà é mà yéńtá yéńtá-ma é mà tíká tíká, a mu dá mà pidá. Ye wòni é caka ma yudí sààdi.

Memá-dà tee, ye kú bèmbèni pú hɔ n'wehi-má, è yáá ye wemá mómmá mu pú deɛ, ma cetádi-dà.

b) Wemá pidádi.

Mii kú pesá, niyà a kó caka-sá, yè de pakàama kú bookú nà yè de yòmpu, míí-dà a kó caka-má. Ye kú pesà-dà, nì weñni kó yádá-ma ye niyà de yòmpu yoo ye wemá. Memá-dà tee ye kú pesà yònà é n'wehi-nà-ma bèmbèka tɔka.

A pú yònà é wíntá yècèè ye pesà k'yè nɔd-nà ye niyà paáma. Fɔ́n baà yáá-sa weñni, a yè yèkaà yoo a déhà k'yé

paḱamá weñni, n'aa de yáá-sa ye híṅka, yè pidá ye pesà kà ñi weñni ée yèkà.

c) Wemá kòùdi.

Kpémma yò: Wemá pú káá yúùni. Ye kú híṅka, ti kó neé n'yò móma-dà. Hákà, ñiiya paḱama cakàma yoo wemá cakàma, mii yònà n'káá-ma kòùdi.

Tòòma, a yè déhà yoo a yè yèkaà k'yáa tuehènamá soóma, yoo yááma yoo tencí, n'aa mónní maàhu-sá ye híṅka, míí-dà a yònà é caka-má ma kòùdi pesá. Wemá kòùdi pú hí túmá n'kpèi wekú sàma.

Memá-dà tee ye kú pesà, wenḱka pú hí n'wehi-má.

3-Yohènamá wàhàma híṅka.

Ñte-nà ye weyudí:

- *Pà ne yí dehèta, caka-nà yè de hímpú.*

Wemá cetádi.

Kpémma yò: Hámíbíifá fàcò pú pákù kpemú. Miya yòn mómasí-dà, è yáá naateñni paḱama meheká, yè paḱú-ma kà ñipa yè déhù . K'yé n'yònà pa toná meheká, pa kúùka meheká, pa weṁma meheká nà tòḱsa tòḱsa. Ye kú còku-dà ti tùn-má è paḱú nà káñtati deèhi. Ti kó déhá-tà de paḱ wàḱkú-dà.

Wemá pidádi.

Ye kú daadí yè̀nka, bá mèǹn dè̀ de wèi, yè kó yadá weka k'yé n'yòm̀pu-dà. Mmí múnà de pú dɔ́ ye kú daadí, è yáá n pú toni kántàti, n wani sékánama-dà sàma. K'yé n'hɔn pe-e-e, bá mèǹn dè̀ k'ò hɔn sèi o békà. Òcɔ̀n pú dentà o tɔ̀, òcɔ̀n m̀e pú ceí o tɔ̀, mìi tee-sá, k'à bóhi, a kó tèi é n'hɔ̀tà yèdi cɔ̀háà-á-ma. Ye kú dehètà de dɔ̀n-ń-ma, è yáá Bè̀nwàa de pú káá yècèè. Kà ti yò: Bá mèǹn dè̀ é m'pení è toó-ńi ò kó dii-sá.

Kà tí peeta-ho ye pesá k'yè káà bóhi, é cetá tɔ̀mú k'yè nadi, è pàhù, òcɔ̀n pú fuei o tɔ̀, mìi tee-sá ti káà tò̀-ńi è kpeni ti wè̀ni.

Kà weèdi é n'náání, kà naafá cetá cédápu. Mmí pú naanà bóhisá, n kɛ̀hɛdi-ńi kányè̀nfa, n pú dii yècèè. Kà p̄iiku é hɔ̀kàda, ká ń tón dàhàka. S̄mɔ̀ menn, o dɔ̀fa pú pukàdi. Céma céma, ò cemà wéè-é-dà. Páncó menn yònà mmí-dà. Ò pú toni, w'àá bá wédá dehèmu. S̀to menn, tɔ̀sa hí̀nka ti p'òd déhù, àmá kántàti hí̀nka, t'òd wani-dà ti wè̀ni.

Ncaa, ye daadí k'ó ti p̄á tɔ̀mú. Yohokú yodàma, n you k'ò tonà: Yoku kádáání pú kúdì tɔ̀. Nà móma kà nì m̀e pú kúdì-í-dà tɔ̀. K'ó ti sékapa sukú, háá kà S̄mɔ̀ menn é yó hɛ̀ka yòapú, é wená.

Mìi suusá, ti de p̄à-á-dà tɔ̀mú dédéí, àmá pàcɔ̀ kú béka, kà yakapàsa é wèhika. K'yé n'kaàku-ńi, kà tí kútá é koní.

Wemá kò̀di.

Dehèta yòn niìya-dà k'yè sudi sàma kà ti pú yònà éè wéí, mìl tee-sá yè tempú-nà nìpa-dà dehèmu, è tùmà pà biòhònì tòò tempàma. É m'baàsí miya, yè pà biòhònì tòmú paá-ma-dà feh-fehèma, nà nuùmúnní.

Yè pú suusá, á yè m'pakú nà yèyègdí-dà.

Mmí kú pesá, n kpèi deèhi é n'kaá-ma, n pú yáá tòpa-dà.

Dentáma: Dòhà-nà ye wahàmà memà, é deèna-ní ye bèmbèkà ka taakà ti ne bekáa-kà.

Honifa

Hòntàda nà Màmàku-dà dópú. Kà hòntàda é n'káá dòhòdi tààdi f̣̀di nà kótadá, é yí ta dópo Màmàku. Tà kpèi é kù kòù-ú-ma, tà há pú yáá tà kó hìma. Memá-dà tee kà tá datá dòhòdi paáma tààdi f̣̀di. Kà ta dópo Màmàku é tènì tà béhina, kà pá kahá dòhòdi pesá. É tèi, kà hòntàda hédá kótadá, é deèda ta f̣̀kà é sòna. Ye wòni, áá tùmà béka tòpa è yò: Wodà tódà n kótadá f̣̀kà? Kà pà yò pà pú yáá pa weñni. Kà tà yò toò: N káá nànti-dà è tì dimù nà sedí. Kà tá tóó-ní sedí, è yò: N kó ne dintá nà sedì menì-dà. Kà nì hédà-ko, mení-dà yódà n kótadá f̣̀kà. Kà nì pú hédà-ko, ye yañn pú yáá. K'ó denà é beñ o mónnì, é peñta sedí dàhàka, yècèè pú dúú. K'ó yí tuñna o bíhí, yècèè pú pañà. K'ó béka o poò è yò: N poò, néna pú káa-ma kpénn, f̣̀n-dà dá n'tódá kóta-f̣̀kà? K'òo poò yò ò pú yáá. K'òò beñ sedí dàhàka, nì pú dúú. Ye wòni, k'òo dópo Màmàku yò: N dópo! Nànti-diikà kóó-ma, yañí é n dintá-ní a nànti. Kà Hòntàda yò: Kéi! Pà baà pú hñn mema. Nii-kpénn

fɔ́n, è yò m'a n'yò fɔ́n-dà kà tódà nkéè? Kà Màmàku yò: Baà yańí é n beń é dentá. Kà tá tèni é peńta sedí naamá béka, é hédá Màmàku. N'èe kú daadí-dà, kà Hòntàda sou-nà Màmàku.

B E M M A

Ye beímà memà, ne té hédá kà dàkòbítá bá mènà dèè-ta mà pańá ta cɔ̀ɔ̀di, ye wòni kà ne té peeta èè d̀hà, é códí mèǹn kú wàhàma sudi è t́mà naa-nà t̀pa kpéésá, é déhá ò paà-sa ma meheká kà mà naa-nà. Ye wòni é tempa-nà t̀pa.

1- Básínkàamá: Caka-nà ne mà yídà é déhá-sa, k'yè sudi yoo k'yè pú sudi.

2- Pà ne yíi yoòpoopú nà naàma: Caka-nà yè de hìmpú.

3- Nté néna yáá sepàndòtada kà pà tà hòmù?

4- Kpèta potà nido k'ó yeda dòkòtóòku taápu: Ò caka-nà ye ònkù yòmpu.

5- Pà datà kúúdi yańkàpu, kà né nì tadí: Caka-nà yè de yòmpu.

6- Caka-nà ne h́ n'tónti t́n daadí naàteñni dàkòdi k'yè ne yòmpu.

7- Pà ne yíi t́kàma kàc̀kà békà: Nté yè de yòmpu?

8- Pà wei ònkù pà toò-ku sìdáa wemá: Caka fɔ́n yáá-sa ku h́nka.

BÈNÈÈ TEŃKA
MEMPÀ NIHÍ-PA NAÀTEŃNI WEMÁ CŃKU

NaàteŃni wemá cèmu pòkàta paáko:

WÈÈKÚ ÈsàŃ
Projet SIL (Nateni), Paakú

Ce guide a été réalisé par WINRIKOU Esaïe

Ceci est la 2ème édition révisée de ce guide d'écriture, tome 2,
fait avec l'assistance technique et l'aide financière
de SIL Togo-Bénin

2ème édition, 2013 : (500 exemplaires)

© SIL (Bénin), équipe linguistique de la langue nateni

Dépôt Légal N° 6505 ; 1er trimestre 2013
Bibliothèque Nationale
ISBN : 978-99919-872-5-5

première édition: 1995 (500 exemplaires)

(édition préliminaire de 1994 (150 expl.) revue et corrigée)

≈ ≈ ≈ ≈ ≈ ≈ ≈ ≈

le guide est enseigné au niveau 3
du programme d'éducation complémentaire
en langue nateni

Dépôt Légal N° 6505 ; 1er trimestre 2013
Bibliothèque Nationale
ISBN : 978-99919-872-5-5

– 200 CFA –
République du Bénin